

Ольга Коляструк

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
доктор історичних наук, професор (Україна)
e-mail: olha.koliastruk@vspu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1099-5868>
ResearcherID: ABG-3285-2021 <https://publons.com/researcher/3308378/olha-koliastruk/>

Олександр Коляструк

Інститут історії України НАН України,
кандидат історичних наук, науковий співробітник (Україна)
e-mail: york223@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0001-7520-9157>
ResearcherID: AAN-3381-2020 <https://publons.com/researcher/3446670/oleksandr-koliastruk/>

Ідентичність українців та росіян та погляд на сусіда

Анотація. Метою статті є дослідження проблеми відносин між Україною та Російською Федерацією після проголошення незалежності України. Автори концентрують свою увагу на процесі становлення ідентичності в новостворених державах та на тому, як ідентичність вплинула на сприйняття сусіднього народу в Україні та Росії. **Методологія дослідження** ґрунтується на поєднанні загальнонаукових та спеціально-історичних методів з принципами об'єктивності, історизму, системності, науковості та верифікації. **Наукова новизна** роботи полягає у тому, що, використовуючи здобутки як вітчизняних, так і зарубіжних науковців та надбання соціологічної науки, автори пропонують власний погляд на проблему міждержавних відносин, аналізуючи її крізь призму національної ідентичності. **Висновки.** Україна і Російська Федерація по-різному ставилися до спільного історичного спадку перебування у радянській державі. Для України радянський досвід був сповнений проблем, пов'язаних з насадженням радянської ідентичності, яка так само ігнорувала потреби національної української, або відверто інструменталізувала українську національну ідентичність для потреб держави. Тому, розпочавши процес державного будівництва, найбільших успіхів в Україні досягли ті політики, які акцентували увагу на громадянській українській ідентичності. Процес «націоналізації» в Україні був неоднозначно сприйнятий в різних регіонах. Для РФ характерним був значний сентимент за радянськими часами, який ґрунтувався на ідеї величі радянської держави, що певною мірою відображало прагнення російських еліт та суспільства до відновлення цієї величі. Українська незалежність сприймалась у цьому контексті як виключно вороже для Росії явище. Підігріваючи імперські та націоналістичні настрої російського суспільства, російська влада вдало для себе створила образ української державності як небезпечного явища і використала цей образ при анексії АР Крим та розв'язанні війни проти України на Донбасі.

Ключові слова: Україна, Російська Федерація, ідентичність, відносини.

Постановка проблеми. Проголошення і становлення України і Російської Федерації як незалежних суверенних держав від моменту розпаду СРСР і до сьогодні супроводжується вкрай непростими стосунками не тільки між владними інституціями, а й між суспільствами. Відновлення самодостатності обох народів тісно пов'язані зі спільним радянським минулим, але осмислення і ставлення до цієї спадщини виявились радикально відмінними, причини такої різниці криються не тільки в державній політиці, а й у свідомості людей, у стереотипах сприйняття один одного і здатності до взаєморозуміння і взаємоповаги.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Українсько-російські відносини доби незалежності стабільно знаходилися в центрі уваги академічних істориків Інституту історії України НАН України, їм присвячені ряд системних видань: «Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси в 3-х томах» (2002–2004), «Україна та Росія: Проблеми політичних та соціокультурних відносин» (2003). Серед авторських напрацювань варто зазначити монографії С. В. Кульчицького «Україна і Росія: переваги і небезпеки «особливих відносин». Роздуми історика» (2004), «Новітній український державотворчий процес» (у співавторстві з Б. О. Парахонським, 2004), М. П. Білоблоцького «Україна та Росія: Історичні уроки міждержавних відносин» (2002). У цих працях основна увага зосереджена на зовнішній політиці країн, виробленні норм міждержавних стосунків. Після Революції гідності 2013–2014 рр. і агресії РФ дослідницький інтерес не знизився, навпаки, набув нових якісних параметрів. Так, 2017 р.

П. П. Гай-Нижник у своїй монографії «Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення» запропонував аналіз українсько-російських стосунків з позицій національної безпеки. Більшість сучасних українських авторів відзначають посилення національної ідентичності в українців через відчуження російського. Джерельною основою для вивчення ставлення українців до росіян і росіян до українців стали спеціальні соціологічні дослідження, які регулярно здійснюються в обох країнах. У Росії це здійснює Автономна некомерційна організація Аналітичний Центр опитування Юрія Леваді (АНО Левада-Центр), а в Україні – Київський міжнародний інститут соціології (КМІС).

Метою статті є дослідження проблеми відносин між Україною та Російською Федерацією після проголошення незалежності України.

Виклад основного матеріалу. Специфікою пізньорадянського періоду для України було те, що поруч із закріпленою радянською ідентичністю існувала ще й національна як опозиційна. У міжвоєнний час радянська влада не повністю контролювала українські етнічні землі, значна частина яких перебувала в інших державно-політичних і соціокультурних умовах. Там сформувались організації та рухи, метою яких було зберегти українську національну ідентичність і поширити на всю Україну. Попри масовану сталінську насильницьку радянізацію західноукраїнських земель винищити цю національну ідентичність не вдалося, адже вона давалася взнаки в дисидентському русі, а особливо потужно – за Перебудови, коли політична система стала значно ліберальнішою. Демократичні реформи доби Перебудови, а згодом і розпад СРСР уможливили формування і проведення власної національної політики колишньою периферійною номенклатурою.

У СРСР російська мова і культура посідали провідні позиції. Відповідно носії російської мови і радянської культури, трансльовані «мовою міжнаціонального спілкування», звикли відчувати себе на перших ролях. Натомість у національно орієнтованій державі їх позиції виявились підваженими, а становище залежало від того, як буде діяти нова влада.

У відсотковому відношенні чисельність росіян (близько 11 млн) в УРСР не була такою значною, як у прибалтійських республіках чи Казахстані, втім була найбільшою (45 %) з-посеред росіян, що проживали поза межами РРФСР. Ймовірність виникнення «російського питання» до проголошення незалежності навіть не розглядалася. Російська культура ототожнювалась з радянською культурою, тобто російське дорівнювало радянському. Відтак у радянський період мати росіян за національну меншину було неможливо. Завдяки державній концепції «нової історичної спільноти – радянського народу» та «мові міжнаціонального спілкування» за російським було закріплено лідерські позиції. Оскільки ні концептуального, ні мовленнєвого бар'єру тут не виникло, то радянське сприймалось як російське, причому не тільки в Українській РСР, а і в самій Російській РФСР.

Якщо в Радянському Союзі російська культура використовувалась як основа для культури радянської, то в незалежній Україні вона стала частково анахронічною. Подолання радянськості (російськості) стало одним з інституціонально-конституційних принципів для нової держави. Росіяни неочікувано для себе опинилися в ситуації, коли разом з радянською державою у минуле відійшли їх національна статусність, мова, культура, відтепер вони перейшли в розряд «одні з». Тож сентимент за радянським був відчутним і присутнім і в жителів України, росіян за національністю (це не означає, що представники інших національностей України не мали подібного сентименту). За опитуванням, проведеним у 1996 р., понад половина росіян, що проживали в Україні, відповіли, що вважають своєю батьківщиною СРСР. За опитуванням 1997 р., 56 % жителів Російської Федерації вважали, що українці та росіяни є єдиним народом [Головаха & Паніна, 1998].

Ситуація ускладнилась тим, що перша половина 1990-х рр. в Україні знаменувалась розчаруванням суспільних сподівань щодо незалежності. Голосування на підтримку незалежності України у 1991 р. були здебільшого обумовлені економічними мотивами. Люди прагнули незалежності від радянської системи з її хиткою економікою. На 1993 р. 44 % громадян України не бажали далі терпіти економічні негаразди заради збереження української незалежності, більше половини з цих 44 % походили з Донецької області. З іншого боку, тільки 19 % українців (переважно із Заходу) готові були страждати стільки, скільки потрібно [Brudny & Finkel, 2011 : 826.]. Водночас і росіяни, і українці, оцінюючи своє економічне становище, не демонстрували суттєвої відмінності. Якщо ставилось питання про те, хто в Україні, порівнюючи з іншими, є у кращому економічному становищі, то українці і росіяни відповідали майже ідентично. Негативна характеристика свого економічного становища перевищувала позитивну на 20–30 %, але етнічність тут не відіграла жодної ролі [Bremer, 1994 : 269].

Найбільш розвинуті у промисловому плані райони Східної і Південної України, які домінували у політичному і економічному житті радянської доби, значною мірою були зрусифіковані. Мешканці цих регіонів не надавали великого значення українській мові, культурі,

національній незалежності, не мали антиросійських сентиментів. І така амбівалентність зберігалась упродовж тривалого періоду після розпаду СРСР, чимало громадян України відчували себе «людьми на роздоріжжі». Так, за результатами репрезентативного опитування населення північно-східної України у березні 1994 р., третина респондентів, як і раніше, вважали себе громадянами СРСР, кожний десятий ідентифікував себе з СНД і лише 16 % за визначенням відносили себе до громадян незалежної України. За даними загальнонаціонального опитування у липні 1994 р., 47 % висловились би проти незалежності України, якби знову їм довелося взяти участь у референдумі з питань державної незалежності, і лише 24 % готові знову підтримати суверенітет. До того ж, такі позиції поділяли не лише «рядові» мешканці, але і представники регіональних еліт [Куценко, 2006 : 56–57].

Отже, при з'ясуванні ставлення до Росії і росіян в Україні слід брати до уваги ідентичнісну та регіональну специфіку пострадянської України, де ставлення до Росії значно детермінується набутими усталеними факторами. Так, для Заходу України, де більшість соціокультурних рухів і настроїв були сформовані або зазнали впливу націонал-орієнтованої інтелігенції, Росія сприймається як джерело катастроф і є причиною чималих національних трагедій (Голодомор, репресії, Чорнобильська аварія), у складному становищі України ці націонал-демократи вбачають наслідки колоніальної політики та імперського ставлення до українців з боку Росії. Тому для Західної України Росія (раніше за інші регіони) стала конституючим Іншим. Відтак домінувала тут національна ідентичність, що суттєво посилювалась через негативну самоідентифікацію у зіставленні з цим Іншим: ми – не Росія (як тиран, як агресор, як репресивна машина), на відміну від Сходу і Півдня, де антиросійського складника здебільшого не було, натомість відчутний радянський сентимент, а отже, і лояльне сприйняття російського.

На відміну від України, де еліти, а за ними і суспільство, зіштовхнулись із завданням щодо побудови національної держави, Російська Федерація після розпаду СРСР ставила дещо інші цілі. Порівнюючи з іншими радянськими республіками, РРФСР не була республікою росіян або для росіян, хоча вони становили 82 % її населення. Вона була створена з 57 територіальних та 31 етнотериторіальних об'єднань (16 автономних республік, 5 автономних областей, 10 автономних районів) різних неросійських етнічних груп. РРФСР не мала власного гімну, республіканської комуністичної партії. Політика радянської держави була скерована на розмивання національної ідентичності російського народу, на підміну її радянською тотожністю. Згадаємо, що російська національна ідентичність історично формувалася за зовсім іншими траєкторіями, ніж українська. З XVIII ст., коли Російська імперія позиціонувалася як Російська національна держава, ця державницька ідентифікація мала не лише дорівнювати російській самтотожності, а й визначалася зверхністю над усіма іншими народами, що входили до складу монархії. Радянська політика державотворення лише підсилила цю тенденцію, щоб протидіяти відцентровим силам інституалізованої етнічності, радянська національна політика приписала росіянам роль «імперського клею» радянської держави, створивши так русоцентричну імперію [Brudny & Finkel, 2011 : 818]. Тож і Російська імперія, і Радянський Союз владою і російською інтелектуальною елітою сприймалися як національні російські держави, понад те, у свідомості пересічних росіян «імперське» та «національне» не мали чітких меж і не відрізнялися одне від одного [Tolz, 2002 : 238].

Проголошення Україною незалежності у 1991 р. спровокувало в Москві більш ворожу реакцію, ніж подібні декларації інших республік Союзу. Не лише у комуністичній та націоналістичній пресі, а й у ліберально налаштованих виданнях події в Україні оцінювались як загроза національним інтересам Росії та її безпеці [Tolz, 2002 : 238]. Якщо порівняти кількість публікацій у російській пресі першої половини 1990-х рр. про Україну, то ми побачимо, що вона дорівнює сумі публікацій про усі інші колишні радянські республіки, хоча здебільшого ці публікації були пронизані стереотипними і міфологізованими уявленнями про Україну. Для прикладу, ліберальна газета «Московский комсомолец» в 1990-х рр. мало не в кожному матеріалі про Україну транскрибувала російськими буквами поняття «самостійна» і «незалежна». Написати «індепендентні Сполучені Штати» нікому не спало б на думку, а ось думка про те, що Україна може бути незалежною, викликала припливи іронії і сарказму. Як у Маяковського: «Звідки, мовляв, і що це за географічні новини?». Така негативна реакція була насамперед зумовлена тим, що для Росії творення незалежної України означало кінець не лише для її імперських амбіцій, а й загрозу для самого проєкту «імперія-національна держава», оскільки для більшості росіян (як інтелектуальної еліти, так і пересічних громадян) українці були частиною єдиної слов'янської народності. За таких умов незалежність України розглядалась росіянами виключно як вигадка націоналістів, західних імперіалістів, концентрувалася увага на «загрозі», якій будуть піддані росіяни та російськомовні в новому утворенні. Збільшення збалансованого академічного аналізу (на відміну від ранніх 1990-х, де незалежність розглядалась як суцільне зло) про посткомуністичну Україну супроводжувалося зменшенням

публікацій у російських ЗМІ. Це певною мірою проявилось під час президентських виборів 1999 р. в Україні, які російські ЗМІ освітлювали частково, навіть спорадично, на відміну від 1994 р., коли російські медіа чітко підтримували Л. Кучму [Tolz, 2002 : 249].

Потрібно зазначити, що новий відмінний статус Російської Федерації після розпаду СРСР далеко не одразу усвідомлювався російською політичною і культурною елітою. Зміни розмірів і статусу країни, її зовнішньої політики, норм взаємодії з найближчими сусідами та іншим світом для маси росіян не призвели до рішучих змін у структурі колективної ідентифікації. Російське те, що відносилось до Російської Федерації, не протиставлялось радянському, тому що відносилось до СРСР. Навпаки, Росія наче продовжувала СРСР, хоча і в зменшеному масштабі [Дубин, 2005 : 24].

Російські ліберально налаштовані політики, як і їх опоненти – російські націоналісти – мали спільне радянське походження і досвід. Тому для російських лібералів провідна російська ідентичність ніколи не була контроверсійною. Одна з головних вад російського лібералізму полягає у нездатності побачити суперечність між русоцентричною імперією та демократією. Фундаментальна різниця між націоналістами та лібералами полягала у тому, що перші вважали СРСР недостатньо російським, а другі – недостатньо західним [Brudny & Finkel, 2011 : 822]. Ліберали проблему національної політики СРСР вбачали в компартії, а не у русоцентричній імперській політиці. Цікавий і той факт, що стосовно українців, на відміну від більшості інших національностей, продемонстровано однакове ставлення симпатиків різних політичних партій Російської Федерації – від прибічників комуністичних ідей чи націоналістичних до демократів. Опитування, проведене наприкінці 1997 р., виявило, що українці посідають перше місце за частотою згадувань національностей, які викликають симпатію, і одне з останніх місць серед тих, хто викликає антипатію [Головаха & Паніна, 1998].

Демократично орієнтовані російські політики на початку 1990-х рр. сконцентрувались на переході до ринку (ринкової економіки), ігноруючи при цьому питання ідентичності. Наратив ідентичності значно важче дискредитувати, якщо порівняти з обіцянками політиків, тому що в імперських рамках перевірити точність ідентичності складно. Як наслідок, російські демократи початку 1990-х, концентруючись на економіці, самі зробили можливим їх оцінку в очах суспільства відповідною до успіхів економічних перетворень. Наслідком невдачі і труднощів ринкового переходу в Російській Федерації стала криза довіри та демократичної ідентичності (російської). І навпаки – розповсюдження антиліберальних, проімперських, антиринкових та ксенофобських настроїв знайшло чимале підґрунтя у посткомуністичній Росії. На тлі соціально-економічної кризи в Україні та у РФ вже з кінця 1995 р. почали швидко поширюватися масові апокаліпсичні настрої, зростання аномії, відбувалось різке відчуження суспільства від держави і влади, що «розв'язувало руки» тим силам, які були зацікавлені у захопленні державної власності [Куценко, 2002 : 53].

У середині 1990-х рр. ми можемо спостерігати відновлення старої імперської панівної ідентичності в Російській Федерації, для якої антизахідна та антидемократична складова стали більш вагомими, ніж раніше, яка з початком 2000-х лише посилилася. Опитування, проведені Всеросійським центром опитування громадської думки та «Левада-Центром», вказують на підтримку ксенофобського гасла «Россия для русских»: 46 % – у 1998 р. і 52 % – у 2006 р. У відповідях на питання про стосунки з іншими країнами у 2000 р. домінувало (66 %) судження: «Росія завжди зазнавала ворожого ставлення від іноземних держав і ніхто з них не бажає їй добра», у 2007 р. популярним було переконання (68 %) в тому, що «обвинувачення у порушенні демократичних прав і свобод створені [ззовні] з метою дискредитації Росії» [Brudny & Finkel, 2011 : 825]. Тож 67 % росіян вважали нелегітимним зникнення СРСР і лише 29 % були задоволені наявними кордонами. Росіяни не бачили свою країну частиною демократичного Заходу, а швидше – євразійською державою з власним історичним поступом. На думку російських націоналістичних інтелектуалів, західна форма демократії породжує в Росії лише умови для клановості та корупції [Brudny & Finkel, 2015 : 819]. Кордони Росії визнавались «штучними» і нелегітимним спадком радянської ери, поступово формувалось переконання: «Якщо імперію не вдалося зберегти, то потрібно вдатися до її відновлення».

Отже, Радянський Союз для більшості росіян навіть після свого розпаду являв собою соціально-політичне і цивілізаційне поле, межі якого хоч і є уявними, однак саме вони коригують думку значної кількості росіян. Окрім факту, що більшість населення Російської Федерації відчуває сум за втратою СРСР, визначальним є також більш позитивне ставлення до такої категорії самовизначення як «радянська людина». У 1994 р. 58 % росіян відчували себе радянськими людьми, водночас 30 % опитаних відчували себе радянськими людьми з почуттям гордості [Дубин, 2005 : 25–26]. Росіяни, засмучені розпадом СРСР, переживали не так через «розлучення» з деякими республіками колишнього СРСР, скільки сумували з приводу знищення великої і сильної держави [Петухов, 2006 : 11]. У 2020 р. розбіжності у ставленні до радянського минулого ще більше увиразнилися. Якщо в Росії «ностальгічні» настрої домінують

.....
(співвідношення «тих, хто жалкує за СРСР» і «тих, хто не жалкує» склало практично 3:1), то жителям України подібний сум загалом мало притаманний (співвідношення – 1:1,5), а рівень дистанціювання українців від радянського періоду – достатньо високий (майже п'ята частина населення не дала певної відповіді) [Историческая память, 2020].

До того ж в елітарній і масовій свідомості Росії державність не здобула самоцінності та повноцінності, бо вона стійко асоціювалася із втратою простору національної самореалізації, з «фантомним болем», пов'язаним із втраченими частинами колишньої союзної держави. Як у масовій, так і в елітарній політичній свідомості росіян новостворена Російська Федерація багато в чому почала асоціюватись не так з отриманням державності, як з її розпадом. Як наслідок, сформувалась специфічна ідеологія, в якій ностальгія за колишнім статусом наддержави у політичній еліті підкріплювалася ностальгією мас за втраченим простором – не лише фізичним, а й простором вільних соціальних комунікацій. За даними опитування Інституту соціології РАН, проведеного в червні 1995 р., 77 % росіян ствердно відповіли на питання «Якби якась з держав – колишніх республік СРСР, вирішила знов об'єднатись з Росією, Ви підтримали б цей намір?» і лише 13 % були б проти [Головаха & Паніна, 1998]. Відносини з Україною у цьому контексті виявлялися вкрай важливими для росіян, оскільки, з одного боку, в Україні проживала значна кількість етнічних росіян, як було вже зазначено; з іншого – на пострадянський простір росіяни дивилися здебільшого з проєкції Радянського Союзу. Це дозволяло створити певний символічний простір і єдність (хоч і уявну) між двома народами для російського суспільства. Тому в Російській Федерації на питання, з якою країною колишнього СРСР Росії варто розвивати відносини в першу чергу, у 1993 р. 55 % опитаних назвали Україну, в 1997 р. – уже тільки 35 %. Але в обох випадках Україна залишалась на першому місці, значно випереджаючи Білорусь і Казахстан як у 1993 р., так і в 1997 р. [Дубин, 2005 : 27].

У цьому символічному просторі, де Росія нерозривно розглядалась як спадкоємиця і продовжувач імперських традицій, погляд на Україну формувався з доволі специфічними рисами. Сама незалежність України не лише не сприймалася як реальність, радше уявлялася як доволі викривлена реальність: слабка і неінституалізована країна з нерозвинутою економікою і державними інституціями. Стереотипні уявлення і міфологеми стосовно українців – добрих малоросів або хижих бандерівців – виходили на перший план при оцінці України в очах російського істеблішменту.

Потенційні політичні партнери для Російської Федерації оцінювалися уже не стільки за змістовною значимістю чи функціональним досягненням, рівнем розвитку чи такими, які могли б слугувати визначальним орієнтиром, взірцем, підтримкою, а скоріше за тим, наскільки «вони» не є «іншими», тобто є «такі, як ми» чи «майже такі, як ми». Високий ступінь єдності росіян у цьому питанні (стосовно України та бажаності відносин з Україною) почав з часом зменшуватися. Більш стійкими виявилися оцінки близькості та перспективності з Білоруссю [Дубин, 2005 : 29].

Якщо звернутися до даних, що демонструють бажаний тип відносин із сусідньою країною, то можна побачити, що прихильників візового режиму та його супротивників в обох країнах є практично порівну. Варто звернути увагу, що до 2014 р. частка росіян, які виступають за кордони, перевищувала аналогічну частку серед жителів України, які підтримують візовий режим із Росією. Але після цього – увиразнюється зворотна ситуація, коли кількість прихильників візового режиму між країнами вища серед населення України, ніж Росії. У вересні 2018 р., порівнюючи з березнем, частка прихильників віз скоротилася в обох країнах: у Росії – за рахунок збільшення частки росіян, яким важко відповісти; в Україні – за рахунок тих, хто виступає за відкриті кордони та безвізові відносини, проте поки що неможливо сказати, наскільки ці коливання вказують на важливі зміни у сприйнятті один одного (необхідно стежити за подальшою динамікою) [Российско-украинские отношения, 2018].

За опитуванням «Левада-Центру» та КМІСу у вересні 2018 р., динаміка сприйняття країнами-сусідами один одного, як і раніше, вказує на більш позитивний образ Росії у жителів України, ніж на позитивний образ України у мешканців Росії. Понад те, з кінця 2017 р. в українській громадській думці простежується тренд на зростання позитивного ставлення до сусідньої держави. Натомість негативне ставлення жителів Росії до України є більш стійким, а окремі коливання щодо «сусіда» в цей період є випадковими і статистично незначними [Российско-украинские отношения, 2018].

Директор Московського Центру Карнегі Д. Тренін резюмує: «Вважаючи нинішню Україну іноземною державою, не варто проєктувати сьогоднішня у минуле і тим самим виключати історію України до 1991 р. із загальноросійської історії. Малороси зробили неоціненний внесок у державне будівництво, економіку, науку та культуру дореволюційної Росії, українці – у розвиток країни у ХХ ст. Нарешті, сучасну Україну треба уважно й серйозно вивчати, щоб замінити міфологізовані уявлення про колишню радянську республіку реальним знанням предмета та адекватним розумінням того, як влаштована та функціонує сусідня велика країна. Жити разом із

українцями вже не вийде – і про це не варто шкодувати. Жити поряд – доведеться» [Тренин, 2021].

Висновки. Так, для України пострадянський період був часом побудови нових суспільних відносин, в якому національна ідентичність відігравала одну з провідних ролей і в ході революційно-демократичних трансформацій стала підмурівком громадянської ідентичності в Україні. Натомість у Російській Федерації процес демократизації суспільних інституцій зіштовхнувся з труднощами, які російські еліти використали для відновлення авторитарного режиму. Гра на сентиментах за радянським простором та іманентний російському суспільству та елітам потяг до величчя та імперськості призвели до того, що відносини з Україною, хоч і вважалися вкрай важливими для Росії, розглядалися виключно як процес відновлення повного контролю над Україною. Образ України як незалежної держави не тільки не сприймався як позитивний – він оцінювався як відверто чужий для Росії. Російська влада доклала значних зусиль, щоб закріпити вороже ставлення до незалежності України і у 2014 р. скористалась цим, анексувавши Крим та розв'язавши війну проти України.

Подяка. Висловлюємо щиру вдячність членам редколегії журналу за консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Автори не отримали фінансової підтримки для дослідження, авторства та / або публікації цієї статті.

Джерела та література:

Bremer, I. (1994). The politics of Ethnicity: Russians in the New Ukraine. *Europe-Asia Studies*, 46, (2), P. 261-283.

Brudny, Y. & Finkel E. (2011). Why Ukraine is not Russia. Hegemonic national Identity and democracy in Russia and Ukraine. *East European Politics and Societies*, 25 (4), P. 813–833.

Toiz, V. (2002). Rethinking Russian-Ukrainian relations: a new trend in nation-building in post-communist Russia? *Nations and Nationalism*, 8 (2), P.235–253.

Головаха, Є. І. & Паніна, Н. В. (1998). Тенденції розвитку українсько-російських відносин у громадській думці Росії та України. *Українсько-російські відносини: гуманітарний вимір*. Режим доступу: <http://www.niurr.gov.ua/ukr/zbirka/golovpan.htm> .

Дубин, Б. (2005). Россия и соседи: проблемы взаимопонимания. *Вестник общественного мнения. Данные. Анализ. Дискуссии*, 1(75), С. 20–34. Режим доступу: http://ecsocman.hse.ru/data/281/937/1219/03_dubin_20-34.pdf .

Историческая память (2020). Режим доступу: <https://www.levada.ru/2020/06/22/istoricheskaya-ramyat/> .

Куценко, О. (2006). Расходящиеся общества: особенности системной трансформации в России и Украине. *Мир России*, 3, С. 56–57.

Петухов, В. В. (2006). Россия, Украина, Белоруссия, Казахстан: есть ли точки соприкосновения? *Мониторинг общественного мнения. Экономические и социальные перемены*, 3 (79), С. 4–15.

Российско-украинские отношения (2018). Режим доступу: <https://www.levada.ru/2018/10/10/rossijsko-ukrainskie-otnosheniya-4/> .

Тренин, Д.(2021). Переоценка близости. Как России строить отношения с Украиной. Режим доступу: <https://carnegie.ru/commentary/85272> .

Ольга Колястрок

Винницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
доктор історических наук, професор (Україна)

Александр Колястрок

Інститут історії України НАН України,
кандидат історических наук, научний співробітник (Україна)

Идентичность украинцев и русских и взгляд на соседа

Аннотация. Целью статьи является исследование проблемы отношений между Украиной и Российской Федерацией после провозглашения независимости Украины. Авторы концентрируют свое внимание на процессе становления идентичности в новообразованных государствах и на том, каким образом идентичность повлияла на восприятие соседнего народа в Украине и России. **Методология исследования** основывается на сочетании общенаучных и специально исторических методов с принципами объективности, историзма, системности, научности и верификации. **Научная новизна** работы заключается в том, что, используя достижения как отечественных, так и зарубежных ученых и социологической науки, авторы предлагают собственный взгляд на проблему межгосударственных

.....
отношений, анализируя их с точки зрения формирования взгляда на соседнее государство сквозь призму национальной идентичности. **Выводы.** Украина и Российская Федерация по-разному относились к общему историческому наследию пребывания в советском государстве. Для Украины советский опыт был полон проблем, связанных с насаждением советской идентичности, которая, в свою очередь, игнорировала потребности национальной украинской идентичности или откровенно инструментализировала украинскую национальную идентичность для нужд государства. Поэтому, начав процесс государственного строительства, наибольших успехов в Украине достигли те политики, которые акцентировали внимание на гражданской украинской идентичности. Процесс «национализации» в Украине был неоднозначно воспринят в разных регионах. Для РФ характерен был значительный сентимент о советском времени, основанный на идее величия советского государства, что в определенной степени отражало стремление российских элит и общества к восстановлению этого величия. Украинская независимость воспринималась в этом контексте как враждебное для России явление. Подогревая имперские и националистические настроения российского общества, российские власти удачно для себя создали образ украинской государственности как опасного явления и использовали этот образ при аннексии АР Крым и развязывании войны против Украины на Донбассе.

Ключевые слова: Украина, Российская Федерация, идентичность, отношения.

Olha A. Koliastruk

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University,
Dr (History), Professor (Ukraine)

Oleksandr P. Koliastruk

Institute of History of Ukraine National Academy of Sciences of Ukraine,
PhD (History), Researcher (Ukraine)

Ukrainians and Russians Identity and the View on the Neighbor

Abstract. *The aim of the article is to study the problem of relations between Ukraine and the Russian Federation after the proclamation of Ukraine's independence. The authors focus on the process of identity formation in the newly created states and on how identity has influenced the perception of the neighboring people in Ukraine and Russia. The research methodology is based on a combination of general scientific and special-historical methods with the principles of objectivity, historicism, systematicity, scientificity and verification. The scientific novelty of the work is that, using the achievements of both domestic and foreign scholars and the achievements of sociological science, the authors offer their own view on the problem of interstate relations, analyzing them in terms of forming a view of the neighboring state through the prism of national identity. Conclusions.* Ukraine and the Russian Federation had different views on the common historical legacy of being in the Soviet state. If for Ukraine the Soviet experience was full of problems related to the planting of the Soviet identity, which, in turn, ignored the needs of the national Ukrainian identity, or openly instrumentalized the Ukrainian national identity for the needs of the state. Therefore, having started the process of state building, the greatest successes in Ukraine were achieved by those politicians who focused on the civic Ukrainian identity. The process of «nationalization» in Ukraine has been ambiguously perceived in different regions. Russia was characterized by considerable sentiment after the Soviet era, which was based on the idea of the greatness of the Soviet state, which to some extent reflected the desire of Russian elites and society to restore this greatness. In this context, Ukrainian independence was perceived as an extremely hostile phenomenon for Russia. Warming up the imperial and nationalist sentiments of Russian society, the Russian government successfully created an image of Ukrainian statehood as a dangerous phenomenon and used this image in the annexation of Crimea and the outbreak of war against Ukraine in Donbas.

Key words: Ukraine, Russian Federation, identity, relations.

References:

- Bremer, I. (1994). The politics of Ethnicity: *Russians in the New Ukraine. europe-asia studies*, Vol. 46, No. 2, R.261–283.
- Brudny Y. & Finkel, E. (2011). Why Ukraine is not Russia. Hegemonic national Identity and democracy in Russia and Ukraine. *East European Politics and Societies*, 25, 4, 813–833.
- Tolz, V. (2002). Rethinking Russian-Ukrainian relations: a new trend in nation-building in post-communist Russia? *Nations and Nationalism*, 8 (2), 235–253.

Golovakha, Y. I. & Panina, N. V. (1998). Tendentsii rozvitku ukrainsko-rosiyskikh vidnosin u gromadskiy dumtsi Rosii ta Ukraini [Trends in the development of Ukrainian-Russian relations in the public opinion of Russia and Ukraine]. *Ukrainsko-rosiyski vidnosini: gumanitarniy vimir*. URL: <http://www.niurr.gov.ua/ukr/zbirka/golovpan.htm> [in Ukrainian].

Dubin, B. (2005) Rossiya i sosedi: problemy vzaimoponimaniya [Russia and its neighbors: problems of mutual understanding] *Vestnik obshchestvennogo mneniya. Dannye. Analiz. Diskussi*, 1(75), S. 20-34. URL: http://ecsocman.hse.ru/data/281/937/1219/03_dubin_20-34.pdf [in Russian].

Istoricheskaya pamyat [Historical memory], (2020). URL: <https://www.levada.ru/2020/06/22/istoricheskaya-pamyat/>[in Russian].

Kutsenko, O. (2006). Raskhodyashchiesya obshchestva: osobennosti sistemnoy transformatsii v Rossii i Ukraine [Diverging societies: features of systemic transformation in Russia and Ukraine]. *Mir Rossii*. 2006. 3. 56–57. [in Russian].

Petukhov, V. V. (2006). Rossiya, Ukraina, Belorussiya, Kazakhstan: est li tochki soprikosnoveniya? [Russia, Ukraine, Belarus, Kazakhstan: are there points of contact?]. *Monitoring obshchestvennogo mneniya. Ekonomicheskie i sotsialnye peremeny*. № 3 (79). S. 4–15. [in Russian].

Rossiysko-ukrainskie otnosheniya [Russian-Ukrainian relations], (2018) URL: <https://www.levada.ru/2018/10/10/rossijsko-ukrainskie-otnosheniya-4/> [in Russian].

Trenin, D.(2021) Pereotsenka blizosti. Kak Rossii stroit otnosheniya s Ukrainoy [Reassessment of proximity. How Russia can build relations with Ukraine] <https://carnegie.ru/commentary/85272>[in Russian].

Статтю надіслано до редколегії 22.10.2021 р.
Статтю рекомендовано до друку 27.11.2021 р.